

Marek Hrubec a kol.: Etika sociálných konfliktů

Axel Honneth a kritická teorie uznání

Praha, Filosofia 2012. 266 s.

Publikácia, ktorá vyšla v edícii „Filosofie a sociální vědy“ ako 43. v poradí, je zaujímavým príspevkom kolektívu autorov k spracovaniu nosných tém súčasnej diskusie o spravodlivosti a sociálnych konfliktoch, vďaka ktorému sú českým a slovenským čitateľom komplexne a systematicky priblížené základy teórie uznania rozvíjanej Axelom Honnethom. Takýto spôsob uvažovania o sociálnej realite sa v súčasnosti postupne stáva zásadným interpretačným prístupom k sociálnym konfliktom a *de facto* navracia *Kritickú teóriu* (v našom prostredí známejšiu pod označením *Frankfurtská škola*) k jej základným ideovým pilierom. Spomedzi nich by som zdôraznil najmä odmietnutie *ahistorického* prístupu, keďže, a to samozrejme nezdôrazňuje len Axel Honneth, usporiadanie ľudských spoločenskostí je historicky vzniknutou, a teda nestatickou sociálnou skutočnosťou. Honneth sa vo svojich skúmaníach nielen hlási k tomuto jednému zo základných stanovísk už prvej generácie frankfurtskej školy, ale ho i aktualizuje a spracúva na komplexnejšej úrovni. Nabáda nás k tomu, aby sme uvažovali o sociálnej problematike *postmetafyzicky*, a takýmto spôsobom sa snaží čítať i Hegelovo chápanie boja o uznanie (s. 12).¹ Pričom pri objasnení Hegelovho stanoviska Honneth zdá sa už definitívne kliesni cestu k zblíženiu kritickej teórie s *pragmatizmom*, započatú už druhou generáciou frankfurtskej školy. Východiskom jeho teórie zostáva síce Hegel, avšak pri aktualizácii jeho myšlienok sa do značnej miery opiera o skúmania Georga Herberta Meada a v mnohom sú jeho ďalšie práce významne ovplyvnené Johnom Deweyom, respektíve ďalšími autormi, čo považujem, na rozdiel od autorov recenzovanej publikácie, za hodné podstatnejšieho zdôraznenia a reflexie. O to viac, ak už jedna z prvých Honnethových kníh *Soziales Handeln und menschliche Natur*² (napísaná spoločne s Hansom Joasom) naznačuje túto myšlienkovú blízkosť. Každá sociálna integrácia spoločnosti je podľa Honnetha štruktúrovaná prostredníctvom historicky vyprofilovaných foriem vzájomného uznania, ktoré sa premietajú do usporiadania spoločnosti a zároveň určujú to, čo sa v rámci tejto spoločnosti považuje za spravodlivé a legitímne.

Autori recenzovanej kolektívnej monografie, menovite Marek Hrubec, Michal Pullmann, Ondřej Lánský, Giovanni Agostini Saavedra a Ondřej Štěch, sa pokúšajú tieto ako aj ďalšie prvky Honnethovej teórie čitateľom postupne priblížiť – a nielen to. Snažia sa zároveň naznačiť, ktorými smermi by sa mohli impulzy z Honnet-

1 Všetky stránkové odkazy v zátvorkách sa vzťahujú k recenzovanej publikácii.

2 Honneth, A. – Joas, H., *Soziales Handeln und menschliche Natur. Anthropologische Grundlagen der Sozialwissenschaften*. Frankfurt/M, Campus-Verlag 1980.

hových prác ďalej rozvíjať, tak aby mohli i v podmienkach súčasnosti dať zadosť nie práve ľahkej úlohe, ktorú si za svoj cieľ uložili zakladatelia kritickej teórie, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno a Herbert Marcuse. Týmto cieľom je aj v súčasnosti snaha prispieť k tomu, aby sa ľudská spoločnosť stala menej nevypočítateľnou a nespravodlivou voči jednotlivcom, a tak umožňovala nielen vyhnúť sa hroziacim spoločenským či prírodným katastrofám, ale zároveň prostredníctvom svojej organizácie dala možnosť jednotlivcom viesť *dobrý život*, čím by sa vyhli hroziacim sociálnym patológiám. Za ocenenia hodnú považujem aj skutočnosť, že autorom sa podarilo nájsť spoločnú reč v terminologickej a štylistickej stránke monografie, vďaka čomu recenzovaná publikácia vyznieva ako kompaktný celok.

V prehľadne štruktúrovanom úvode je hneď na začiatku objasnená relevancnosť skúmanej problematiky, Honnethovo ukotvenie v myšlienkovvej tradícii kritickej teórie a východiská, ktoré môžu byť skrz ňu ponúknuté, pretože tak ako v minulosti, tak aj dnes „nám kritická teória nabíza dôkladne propracovaný výklad, pričom v kapitalistickom svete dochádza k vyostrovaniu sociálnych nespravodlností, také kultúrne a politické svzpy významne provádzajú ekonomické rozpory a také řešení se před námi v tomto komplikovaném terénu otevírají“ (s. 7). Následne je predstavená samotná osobnosť Axela Honnetha, jeho hlavné práce i základy jeho teórie. Tá zahŕňa tak rozbor *synchrónnych* aspektov boja o uznanie (odohrávajúcich sa paralelne v jednom čase), ako aj rozbor *diachrónnych* respektíve *historických* aspektov (s. 15). Honneth postupne identifikuje tri základné roviny uznania – 1) *uznanie vo forme lásky a priateľstva* (intímne vzťahy), 2) *právne vzťahy*, 3) *sociálne ocenenie* (s. 15-16). Zaradzuje sa k autorom, ktorí opúšťajú *paradigmu práce*, charakteristickú pre rannú sociálnu kritiku od 19. storočia až po druhú svetovú vojnu, a preferuje intersubjektívny prístup, ktorý umožňuje nielen kritizovať deformované intersubjektívne vzťahy medzi ľuďmi (ktoré boli predtým vyjadrované subjekt-objektovým prístupom), ale aj formulovať pozitívne intersubjektívne vzťahy v normatívnej teórii spoločnosti (s. 18). A ako ďalej informujú autori monografie, Honneth sa vymedzuje aj voči Jürgenovi Habermasovi, pretože podľa neho kritika v spoločnosti nevzniká primárne preto, že ľudia vidia rozpor medzi realitou a dopredu stanovenými normami konsenzuálneho komunikatívneho konania, ale preto, že v praxi zakúšajú narušovanie sociálnych noriem, ktoré si osvojili v procese svojej socializácie. Sociálne normy navyše nie sú iba konsenzuálnymi normami vzájomnej komunikácie ľudí, keďže „jednak mezilidské vzťahy zahrnují mnohem více než jen komunikaci a jednak nejsou primárně definovány jako konsenzuální“ (s. 19). V závere úvodu autori ponúkajú užitočný prehľad Honnethových prác, ktoré boli preložené do češtiny.³

3 Rád by som dodal, že medzičasom vznikol i prvý preklad Honnetha do slovenčiny. Pozri: Honneth, A., *Výchova a demokratická verejnosť: zanedbaná kapitola politickej filozofie*. In: Višňovský, E. (ed.), *Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty*. Bratislava, IRIS 2014.

Prvá kapitola monografie sa zameriava na historický rozmer uznania. Tu je najdôležitejšie z precíznej analýzy ponúknuť čitateľovi vypichnúť správne interpretovaný fakt, že Axel Honneth podstatne rozširuje chápanie pojmu uznania a neredukuje ho len na jeho kulturologické aspekty, ktoré sa stali v posledných desaťročiach dominantnými. V tomto výklade sú teda zahrnuté aj boje o ekonomické prerozdeľovanie, čo Honneth ilustruje na utváraní robotníckej triedy. Tu zdôrazňuje, že motiváciou robotníkov v boji proti vykorisťovaniu a nerovným podmienkam nebola len ich vôľa získať väčšiu časť z produkcie, ale išlo im aj o získanie patričného uznania ich príspevku do spoločenskej reprodukcie, keďže existujúca distribúcia príjmov sa silno viazala na stanovené formy uznania, ktoré na jednej strane zvyhodňovali určité sociálne skupiny a na strane druhej *zneuznávali* robotníctvo. To znamená, že robotníci už viac neboli ochotní identifikovať sa s novým špecifickým morálnym poriadkom (s. 30), ktorý sa etabloval v súvislosti s rozvojom kapitalistickej výroby a ktorý im upieral sociálne uznanie, lebo pociťovali narušenie svojej hodnoty, a tým i dôstojnosti. „V momentě, když se aktéři postavili proti narušení dřívějších vztahů uznání (například, keď robotníci artikulovali, že ich práca je natoľko dôležitá pre spoločenskú reprodukciu, aby získala primerané tak finančné, ako aj statusové ocenenie – pozn. L.D.) a osvojili si nové (kritické) výkladové vzorce, totiž mohlo dojsť jak k vyjádření kritiky stávajících poměrů, tak k širší tematizaci mocenských vztahů, pojímaných jako zdroj neblahého vývoje, a tím i k formulaci nových nároků na uznání“ (s. 37).

Druhá kapitola sa venuje prvej sfére uznania, t. j. láske a priateľstvu, a snaží sa hlbšie osvetliť interpretačnú povahu boja o uznanie – vzťah jedinca k druhým ľuďom sa utvára v detstve, kedy sa jedinec paralelne učí uchopovať svet pomocou jazyka a zároveň skrz neho vyjadrovať svoje potreby a nároky (s. 55). Pri vývoji ľudskej psychiky je typické hľadanie rovnováhy a priestoru medzi dvoma extrémami – medzi splynutím s druhým a neúnosnou mierou osamelosti, pričom pod termín lásky sú zahrnuté dva elementárne vzťahy – jednak vzťah matky (či inej starostlivost' zabezpečujúcej osoby) a dieťaťa, pre ktorý je typická asymetria, a jednak vzťah medzi dvoma dospelými ľuďmi, ktorý charakterizuje symetria. Pri vzťahu matka – dieťa je pre teóriu uznania rozhodujúci proces, v ktorom si dieťa i matka svoju rozdielnosť a odstup uvedomia a uvoľnia tým priestor pre vzťah, v ktorom sa obidvaja vzájomne uznávajú a zakúšajú medzi sebou istotu postavenú na dôvere (s. 61). Diskusia o „dospelí“ láske je samozrejme viacdimenzionálnejšia, pričom nie je možné ju redukovať len na inštitúciu manželstva (hoci to stále dominuje). V posledných dvoch storočiach totiž vzťah medzi mužom a ženou už viac nie je v západných spoločnostiach charakterizovaný jednoduchou, monolitickou povahou vzťahu uznania – typickou pre predmoderné spoločnosti, v ktorých významnú rolu zohrávala stavovská česť. V súčasnosti je dospelý vzťah spravidla založený na vzájomnej láske, to znamená na „vzájomném přijetí a uznání tělesných i citových potřeb, kde vnitřním kritériem tohoto uznání je vzájemná rovnost partnerů“ (s. 66). Veľmi zau-

jímavými časťami tejto kapitoly sú tie, kde sa jej autor pokúša prepojiť teóriu uznania s kritickou hermeneutikou, predovšetkým v nadväznosti na H.-H. Köglera, pričom je vedený snahou lepšie objasniť práve ten moment, keď musí boj proti zneuznaniu získať symbolickú dimenziu, aby sa stal bojom spoločenským.

Tretia kapitola sa zaoberá druhou sférou uznania, t. j. právnymi vzťahmi. Hneď v úvode tejto kapitoly autori jasne zdôrazňujú, že im je cudzie také chápanie ľudských práv, ktoré ich redukuje len na práva politické. Práve naopak: pojmu ľudské práva prisudzujú širší význam a sú zdôraznené všetky práva, t. j. nielen občianske a politické, ale aj ekonomické, sociálne a kultúrne, ktoré boli rozvinuté v rôznych formách a ktoré sú v súčasnosti tiež formálne platné aj v rámci OSN a chápané ako nedeliteľné (s. 86-87). Takéto stanovisko môžeme, pri súčasnom náraste ekonomických a sociálnych deficitov v západných krajinách, hodnotiť len a len kladne. Honnethova teória uznania, ako je v ďalšom texte kapitoly detailne objasnené, ponúka práve takýto metodologický nástroj, ktorý neuzatvára raz a navždy právne (a ostatné) normy podľa toho, ako boli v určitom čase a priestore kodifikované, ale ponúka otvorené možnosti a priestor pre situácie, kedy už existujúce právne normy budú považované ako nedostatočné. Tu je dôležité spomenúť, najmä pri mnohých výstupoch nemalaj časti súčasných politických filozofov a predovšetkým ekonómov, ktorí majú snahu vykladať súčasný stav spoločnosti ako „prirodzený“, že i keď je vnútorná logika ľudských práv striktne univerzalistická, nevymaňuje úplne právne osoby z hodnotového horizontu spoločnosti: „Poněvadž je výkon práv spojen s jistými kompetencemi, nepřizávají se zcela automaticky každému člověku. Ovšem tato omezení nemusí být vždy – a také vždy nebyla – projevem kvalifikovaného souhlasu všech, ale často byla a jsou ideologickou projekcí hodnot dominantní společenské skupiny.“ (s. 97) Práve preto i v súčasnosti môžu byť vylúčení z výkonu práv občania na základe rodových rozdielov, rasy alebo ekonomicko-sociálneho postavenia, pričom práve im teória uznania ponúka emancipačný potenciál, ktorý môže prispieť k ich vymaneniu sa zo zneuznaných pozícií v spoločnosti.

Štvrtá kapitola analyzuje sociálne ocenenie ako tretiu sféru uznania. Za jej výni- močný prínos považujem to, že si za jeden zo svojich hlavných cieľov vytyčuje sprob- lematizovanie meritokratických foriem rozdeľovania sociálneho ocenenia. Tie síce „byly dějinně progresivní, ale ... současný stav je charakterizován spíše jejich rozpadem, přičemž není zcela jasné, podle jakých kritérií se bude sociální ocenění rozdělovat v blízké i daleké budoucnosti“ (s. 110). I preto je už dnes veľmi ťažké morálne obhájiť obrovský nepomer v príjmoch, s akým sme v súčasnosti konfrontovaní.

Piata a záverečná šiesta kapitola monografie sa pokúšajú reflektovať oblasti, ktoré Honneth vo svojich prácach doteraz podrobnejšie nerozvíjal, ale ktorým dáva jeho teória veľký potenciál pre ďalšie rozpracovanie, to jest *ústavné uznanie* a *medzinárodné uznanie*.

V predposlednej kapitole je poukázané na určité deficity Honnethovej teórie a pozornosť je upriamená na to, že Honneth vo svojej koncepcii nehovorí o práv-

nych právach, ale iba o tom, čo označujeme ako *uznávajúce práva*, to jest sociálne a morálne nároky na práva, ktoré vytvárajú sociálne podmienky pre vznik (základných) práv (s. 152). A tiež je zdôraznené, že ďalším problémom Honnethovej teórie je nie príliš jasný vzťah medzi inštitúciami a uznaním (s. 153).

V šiestej kapitole je pozornosť upriamená na skutočnosť, že Honnethova všeobecná kritická teória je síce detailne rozpracovaná, avšak jeho analýza usporiadania za hranicami národného štátu je zatiaľ len načrtnutá (s. 165). Je poukázané na skutočnosť, že „porozumení a potvrzení Honnethových východísk ešte neznamená automatické potvrzení dôsledkú a závěrů, které z nich deskriptivně a normativně vyvozuje“ (s. 167). V súvislosti s týmto konštatovaním Marek Hrubec upozorňuje na to, že „za hlavní problém Honnethovy koncepce považujeme podcenění transnacionálních a globálních vazeb, a v důsledku toho určitou reifikaci národního státu“ (s. 167).

Záverčnú časť recenzovanej publikácie tvorí príloha, ktorá obsahuje Honnethovu prednášku, pôvodne habilitačnú a následne ďalej rozpracovanú. Nesie názov *Integrita a zneuznání. Základní motivy morálky uznání*.

Rád by som na záver vyslovil želanie, aby si práca našla cestu k čo najširšiemu okruhu tak sociálnych a politických filozofov, ako aj sociálnych teoretikov a aby sa stala zdrojom inšpirácie a impulzov, vďaka ktorým by sa českí a slovenskí filozofi výraznejšie zapojili do súčasného (kritického) svetového filozofického diskurzu. Myslím, že táto kolektívna monografia, ktorej autori sa hlásia ku kritickému teórii frankfurtskej školy, a je im teda blízka sociálna kritika, je toho príslušom.

Lubomír Dunaj